

ક્ષતિગ્રસ્તોની સ્વનિર્ભરતા વડે સર્વસમાવેશી વિકાસ

ડો.લીલાબેન મહેન્દ્રકુમાર સ્વામી

પ્રિન્સીપાલ

શ્રી જે.એમ.પટેલ આર્ટ્સ એન્ડ શ્રીમતિ

એમ.એન.પટેલ કોમર્સ મહિલા કોલેજ ઊંઝા (ઉ.ગુ.)

➤ ગરીબો પૈકી સૌથી ગરીબ:—

વિશ્વમાં વિવિધ પ્રકારના વંચિત,ઉપેક્ષિત, નિર્ભળ લોકો પૈકી શારીરિક ક્ષતિગ્રસ્ત (હેન્ડીકેપ્ટ) લોકોનું સૌથી મોટું લઘુમતિ જૂથ છે. જે ગરીબો પૈકી પણ સૌથી ગરીબ અને પીડિત છે. વિશ્વ આરોગ્ય સંસ્થા (W.H.O.) ના એક અંદાજ પ્રમાણે વિશ્વની વસ્તીના આશરે ૧૦ ટકા અર્થાત આશરે ૬૫૦ મિલિયન લોકો શારીરિક ક્ષતિગ્રસ્ત અશક્ત છે. અપંગતા-પંગુતા ઘણે અંશે ગરીબી સાથે સંકળાયેલ છે. વિશ્વના ૮૦ ટકા અપંગ લોકો વિકસતા દેશોમાં છે. વળી આધુનિક વિકાસ તેમજ તબીબી સેવાઓના અભાવવાળા ગ્રામીણ વિસ્તારોમાં કુલ ક્ષતિગ્રસ્ત લોકો પૈકી ૬૮ ટકા લોકો વસે છે.

સેન્સસ ૨૦૧૧ મુજબ ભારતમાં ૨.૬૮ કરોડ લોકો શારીરિક ક્ષતિગ્રસ્ત છે. જે પૈકી ૧.૫૦ કરોડ પુરુષ અને ૧.૧૮ કરોડ મહિલાઓ છે, જે કુલ વસ્તીના ૨.૫ ટકાથી વધુ છે.આફ્રિકાના ગરીબ દેશોમાં શારીરિક ક્ષતિગ્રસ્ત બાળકો પૈકી ૬૫ ટકા જેટલા બાળકો શાળાએ જઈ શકતા નથી.

શારીરિક ક્ષતિગ્રસ્તતા- અપંગતા, ગરીબી અને પરાવલંબનને સીધો સંબંધ છે. અપંગ લોકોને સહેલાઈથી યોગ્ય કામ મળતું નથી, યોગ્ય શિક્ષણ કે તાલીમ મળતા નથી. તેથી તેઓ પરાધીન અને ઉપેક્ષિત રહે છે. ક્ષતિગ્રસ્ત લોકો પ્રત્યે વ્યાપક સામાજિક ભેદભાવ પ્રવર્તે છે અને તેઓ સમાજથી અલિપ્ત થાય છે તથા લઘુતાગ્રંથિનો ભોગ બને છે. આમ ક્ષતિગ્રસ્ત લોકોની સમસ્યા માનવીય, સામાજિક અને આર્થિક પ્રકારની છે.

શારીરિક ક્ષતિગ્રસ્તો ઘણે અંશે બિન ઉત્પાદક અને આશ્રિત રહેવાથી તેઓ ગરીબ અને અભાવગ્રસ્ત રહે છે, સમાજમાં પણ તેટલે અંશે અસંતોષ અને અન્યાય પ્રવર્તે છે. વર્લ્ડ બેંકના એક અંદાજ મુજબ જો ક્ષતિગ્રસ્ત લોકોને યોગ્ય શિક્ષણ અને તાલીમ વડે કામ- રોજગાર પૂરા પાડવામાં આવે તો રાષ્ટ્રીય ઉપજમાં ૫ થી ૭ ટકા જેટલો વધારો થઈ શકે. આથી ક્ષતિગ્રસ્તોને આર્થિક સ્વનિર્ભરતા પૂરી પાડવાની વ્યૂહરચના વાસ્તવમાં સર્વસમાવેશી વિકાસની વ્યૂહરચના ગણી શકાય.

➤ અર્થ અને વ્યાખ્યા:—

શારીરિક ક્ષતિગ્રસ્ત માટે અંગ્રેજીમાં સૌથી વધુ પ્રચલિત શબ્દો છે. Handicapped અને Disabled જે અક્ષમતા અને અપંગતાના સૂચક છે. ભારતમાં સત્તાવાર રીતે સરકારી ભાષામાં શારીરિક ક્ષતિગ્રસ્ત માટેના શબ્દો છે. Physically challenged, Physically disabled, Differently able વગેરે Handicapped એ ક્ષતિગ્રસ્તતા દર્શાવતો મુખ્ય શબ્દ છે. જો કે તેના ઘણા સમાનાર્થી શબ્દો પણ પ્રયોજાય છે. જેમ કે Physically/mentally retarded, balked, blocked, burdened, checked, crippled, curbed, detered, disadvantaged, encumbered, foiled, hampered, impeded, obstructed, impaired restricted, stymied, suppressed વગેરે.

શારીરિક અપંગતા એ શારીરિક- માનસિક અનુભૂતિજન્ય, ગ્રહણશીલ, લાગણીશીલ કે અન્ય મિશ્રણને લીધે આવેલ ક્ષતિગ્રસ્તતાનું પરિણામ છે જે સામાન્ય ગણાતી રોજીંદી સામાજીક પ્રવૃત્તિઓમાં સામેલ થવામાં વ્યક્તિની યોગ્યતા ઉપર નિયંત્રણ મૂકવામાં પરિણમે છે. શારીરિક અક્ષમતા કોઈપણ પ્રકારની શારીરિક-માનસિક સ્થિતિ જે જીવનની પ્રવૃત્તિઓને એક યા વધુ રીતે ખાસ અસર કરે છે- આ એક મોટી સામાન્ય વ્યાખ્યા છે જે વ્યક્તિના જીવનને વિવિધ ક્ષેત્રોમાં અસીમિત રીતે અસર કરે છે.

શારીરિક કે માનસિક રીતે મહત્તમ કક્ષાથી ઘણે નીચે કાર્ય / પ્રવૃત્તિ કરવા સંદર્ભે જો ક્ષતિયુક્ત હોય તો તે શારીરિક અક્ષમતા કહેવાય. યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સની વ્યાખ્યા અનુસાર શારીરિક અક્ષમતા એ એવી શારીરિક-માનસિક ક્ષતિગ્રસ્તતા છે જે વ્યક્તિની જીવનની મુખ્ય પ્રવૃત્તિઓને એક યા વધુ રીતે નોંધપાત્ર પ્રમાણમાં સીમિત કરે છે.

વિશ્વ આરોગ્ય સંસ્થાની વ્યાખ્યા મુજબ શારીરિક અક્ષમતા એટલે વ્યક્તિની સમગ્ર કાર્યક્ષમતાની કક્ષાની ભારે હાનિની સ્થિતિ કે જેમાં રોજીંદા જીવનની અક્ષમતા અથવા જરૂરી વ્યાવસાયિક કે રૂચિની પ્રવૃત્તિઓ કરવાની અક્ષમતા... માનવ જાત માટે 'સાધારણ' (Normal) ગણાય તેવી પરિધિમાં પ્રવૃત્તિઓ કરવાની સક્ષમતાનો અભાવ કે કોઈપણ અવરોધ એ શારીરિક અક્ષમતા છે.

શરીરના કોઈપણ અંગની ખામી કે અભાવને કારણે શારીરિક અક્ષમતા પેદા થાય છે. આંખ-દષ્ટિ , કાન-શ્રવણશક્તિ, મુંગાપણું - બોલવાની અશક્તિ, હાથ કે પગ કે આંગળાનો અભાવ હોવાથી આવતી અક્ષમતા, ચેતાતંત્ર, મસલ કે હાડકાની ગંભીર તકલીફોને કારણે આવતી અશક્તિ કે માનસિક મંદતાને લીધે આવતી અક્ષમતા એ હેન્ડીકેપ્ટની સ્થિતિ છે. સામાન્ય રીતે સંપૂર્ણ અક્ષમતા ન હોય તો પણ ૩૫ થી ૪૦ ટકા જેટલી કોઈપણ પ્રકારના અંગની અક્ષમતાને શારીરિક અક્ષમતા કહેવાય છે. જો કે કીડની, હૃદય, ફેફસાં, આંતરડા, યકૃત, જઠર, ગુપ્તાંગ વગેરેની અક્ષમતાને ' શારીરિક અક્ષમતા ' (હેન્ડીકેપ્ડ) ની વ્યાખ્યામાં ગણવામાં આવતી નથી.

શારીરિક અક્ષમતા મુખ્યત્વે ત્રણ કારણોસર આવતી હોય છે.

- (૧) જન્મજાત કે જન્મ સમયની અને તે પછીથી વધતી અક્ષમતા
- (૨) રોગ કે બિમારીને કારણે આવતી અક્ષમતા (Morbidity) અને
- (૩) અકસ્માતને કારણે થતી ક્ષતિ

શારીરિક ક્ષતિ સંપૂર્ણ હોઈ શકે કે પૂર્ણતાથી નીચી કક્ષાએ પરંતુ ' સામાન્ય' કાર્યો કરવામાં ખાસી એવી બાધા થાય તેટલી અક્ષમતાને શારીરિક અક્ષમતા કહેવાય છે.

➤ શારીરિક અક્ષમતા વર્ષ, દાયકો અને વિશ્વ દિવસ:-

સંયુક્ત રાષ્ટ્રસંઘની સામાન્ય સભાએ ઈ.સ. ૧૯૭૬માં શારીરિક અક્ષમતાવાળા લોકોના રીહેબીલીએશન (પુનઃ સ્થાપના), પ્રવેશન (રોકથામ) અને પ્રોત્સાહન તથા તકોની સમાનતા માટે વિશ્વભરમાં આયોજન કરવાના હેતુથી ઈ.સ. ૧૯૮૧ના વર્ષને શારીરિક અક્ષમતાવાળા લોકો માટેના આંતરરાષ્ટ્રીય વર્ષ - International Year for the people with Disability (IYPWD) ની જાહેરાત કરી હતી ત્યાર પછી વર્ષ ૧૯૮૩ થી ૧૯૮૨ સુધી શારીરિક અક્ષમતાવાળા લોકો માટે આંતરરાષ્ટ્રીય દાયકાની ઉજવણી કરી હતી. વર્ષ ૧૯૮૨ થી શારીરિક અક્ષમતાવાળા લોકો માટેના આંતરરાષ્ટ્રીય દિવસ (IDPWD) ની ઉજવણી ૩ ડિસેમ્બરના રોજ કરવામાં આવે છે. પ્રતિવર્ષ અલગ અલગ થીમ નક્કી કરવામાં આવે છે. ૩ ડિસેમ્બર ૨૦૧૫ના IDPWD નું થીમ હતું -"Inclusion matters" અર્થાત સર્વસમાવેશકતાનું મહત્વ છે. આ થીમ પૈકી સબ

થીમ હતું “ Access and empowerment of people of all abilities” અર્થાત બધા પ્રકારની ક્ષમતાવાળા લોકોનો પ્રવેશ-સમાવેશ અને સશક્તિકરણ. આમ વર્ષ ૨૦૧૫ ના ક્ષતિગ્રસ્તોના વિશ્વ દિવસની ઉજવણીમાં ક્ષતિગ્રસ્તોના સમાવેશ અને સશક્તિકરણ ઉપર ભાર મૂકવામાં આવ્યો હતો.

➤ **ભારતમાં શારીરિક અક્ષમોના સશક્તિકરણના પ્રયાસો:—**

ભારતમાં શારીરિક અક્ષમ લોકોને કાનૂની, આર્થિક, શૈક્ષણિક, સામાજિક તેમજ સંવેદનાત્મક રીતે સહાય કરવા માટે પ્રયાસો કરવામાં આવ્યા છે.

૧ કાનૂની – બંધારણીય પ્રયાસો:—

ભારતના બંધારણમાં તમામ લોકોને કોઈપણ પ્રકારના ભેદભાવ વિના સમાન હકકો આપવામાં આવ્યા છે. બંધારણની કલમ 15 (i) તથા (ii) માં દરેક નાગરિકને સમાન હકક બક્ષવામાં આવ્યાં છે અને શારીરિક અક્ષમતા સહિત કોઈપણ જાતના લોકો સામે ભેદભાવપૂર્ણ વ્યવહારનો નિષેધ કરવામાં આવ્યો છે. શિક્ષણ, આરોગ્ય, કુટુંબ, શ્રમ રોજગાર વગેરેના કાયદાઓમાં દરેકને સમાન તક પ્રાપ્ત થાય છે.

બંધારણની ભાવના તેમજ અક્ષમતા સંદર્ભે વૈશ્વિક સંસ્થાઓ દ્વારા થતી ઉજવણીને અનુસરીને ભારતમાં બે મહત્વના કાયદા કરવામાં આવ્યા છે.

(૧) મેન્ટલ હેલ્થ એક્ટ – ૧૯૮૭ તથા

(૨) Persons with Disabilities Act -1995

સદર કાયદા અન્વયે શારીરિક અક્ષમતાવાળા લોકોના પુનઃસ્થાપન, રોકથામ, પ્રોત્સાહનો તથા સમાન તકો અંગે જોગવાઈઓ કરવામાં આવી છે.

૨ વિશેષ રાહતો અને સગવડો:—

શારીરિક અક્ષમ લોકોને કેટલીક વિશેષ સગવડો અને રાહતો આપવામાં આવી છે., જેમ કે શિક્ષણમાં અને રોજગારીમાં ૩ ટકા અનામતની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે. યુ.જી.સી. ની ગ્રાન્ટ લેતી સંસ્થાઓમાં બિલ્ડીંગમાં રેમ્પની જોગવાઈ કરવાનો આગ્રહ રાખવામાં આવે છે. વાહનોમાં અનામત સીટો તથા મફત કે રાહત દરે મુસાફરીની સુવિધા આપવામાં આવે છે. આવકવેરા વિભાગ દ્વારા આવકવેરા સેક્શન 80 DD, 80 V, 80 U અને 88 B દ્વારા વિશેષ રાહતો આપવામાં આવે છે.

૩ વિશેષ વ્યવસ્થાઓ:—

શારીરિક અક્ષમ લોકો માટે કેન્દ્ર સરકારમાં સામાજિક ન્યાય અને સશક્તિકરણ મંત્રાલય કામકાજ સંભાળે છે. રાજ્યોમાં પણ આ ખાતા દ્વારા શારીરિક અક્ષમ લોકોને સહાય કરવામાં આવે છે. આ સિવાય કેટલીક વિશેષ વ્યવસ્થાઓ પણ કરવામાં આવી છે.

(i) વર્ષ ૧૯૮૨માં રીહેબિલીટેશન કાઉન્સિલ સ્થાપવામાં આવી છે.

(ii) વર્ષ ૧૯૮૯માં નેશનલ ટ્રસ્ટ ફોર મલ્ટીપલ ડિસએબિલીટીઝની રચના કરવામાં આવી છે.

(iii) નેશનલ સેન્ટર ફોર પ્રમોશન ઓફ એમ્પ્લોયમેન્ટ ઓફ ડિસએબલ પીપલ્સ ની રચના કરવામાં આવી છે જે મુખ્યત્વે સાધનો ખરીદવા સહાય કરે છે.

- (iv) પંડિત દીનદયાલ રીહેબીલીએશન સ્કીમ (DDRS) જે ૧૯૯૫ના (PWDA) કાયદા અનુસાર સગવડો વિકસાવવા માટે સહાય પૂરી પાડે છે.
- (v) જિલ્લા કક્ષાએ રીહેબીલીએશન કેન્દ્રો શરૂ કરવામાં આવ્યા છે.
- (vi) નેશનલ કન્સલટન્સી ફોર હેન્ડીકેપ્ડ વેલફેર ની પણ રચના કરાઈ છે.
- (vii) નેશનલ હેન્ડીકેપ્ડ ફીનાન્સ એન્ડ ડેવલપમેન્ટ કોર્પોરેશન (NHFDC) ની રચના આર્થિક સહાય તથા સ્કોલરશીપ પૂરી પાડે છે.

૪ રાષ્ટ્રીય નીતિ ૨૦૦૬:—

સંસદે National Policy for Persons with Disabilities 2006 માં જાહેર કરી છે. જેમાં શારીરિક અક્ષમતાવાળા લોકોને શારીરિક, શૈક્ષણિક, આર્થિક, પુનઃ સ્થાપન તથા સમાન તકો પૂરી પાડવા માટેની જોગવાઈઓ કરવામાં આવી છે. વિશેષ કરીને બાળકો અને મહિલાઓને ખાસ વાતાવરણ અને સુરક્ષા મળી રહે તે માટે રોકથામ (પ્રિવેન્શન), જાગૃતિ તથા આર્થિક સશક્તિકરણ ઉપર ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે. કેન્દ્રીય સામાજિક ન્યાય અને સરકિતકરણ મંત્રાલય આ નીતિના અમલ માટે મુખ્યત્વે ત્રણ પ્રકારે કામ કરે છે.

- (i) તબીબી સારવાર, સાધન ખરીદીસહાય તથા કાઉન્સેલીંગ
- (ii) શિક્ષણ તથા વ્યાવસાયિક તાલીમ વ્યવસ્થા અને સહાય
- (iii) આર્થિક પુનઃ સ્થાપન – સમાજમાં સન્માનપૂર્વક સ્વાશ્રયી જીવન જીવવા માટેની રોજગાર સહાય
- (iv)

૫ જાહેર સાહસો (PSUs) દ્વારા રોજગાર સહાય:—

NTPC, BPCL, BEL, HAL જેવા જાહેર સાહસો દ્વારા શારીરિક અક્ષમ લોકોને વિશેષ તાલીમ તથા રોજગારી ની પ્રશંસનીય કામગીરી કરવામાં આવી રહી છે.

૬ સ્કીલ ડેવલપમેન્ટ અને નેશનલ એરશન પ્લાન:—

સામાજિક ન્યાય અને સશક્તિકરણ વિભાગે માર્ચ ૨૦૧૫ માં અક્ષમ લોકોને સ્કીલ ડેવલપમેન્ટ દ્વારા રોજગારી પૂરી પાડવા સંદર્ભે ' નેશનલ એક્શન પ્લાન ' તૈયાર કર્યો છે. ' નેશનલ સ્કીલ ડેવલપમેન્ટ મીશન ' સાથે જોડાણ કરીને શારીરિક અક્ષમ યુવાનોને તાલીમ અને રોજગારી વડે સર્વ સમાવેશી વિકાસનો વ્યૂહ અપનાવ્યો છે.

૭ કેન્દ્રના શ્રમ રોજગાર મંત્રાલયે ૨૦ જેટલા વોકેશનલ રીહેબીલીએશન કેન્દ્રો (VRCS) શરૂ કર્યા છે. જેમાં ૧૦૦૦૦ (દશ હજાર) આઈ. આઈ. ટી. સંસ્થાઓ તેમજ ૧૦૦૦ રોજગાર વિનિમય કેન્દ્રોનો સહયોગ લેવામાં આવ્યો છે.

૮ નેશનલ લાઈવલીહૂડ મીશન (ફોર રૂરલ તેમજ ફોર અર્બન) દ્વારા પણ તમામ પ્રકારના શારીરિક અશક્તોને રોજીરોટી મળી રહે તેવી યોજનાઓ ચલાવવામાં આવે છે.

આમ કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા તેમજ રાજ્ય સરકારો દ્વારા શારીરિક અક્ષમ લોકોના કલ્યાણ માટે વિવિધ પ્રકારે ઉપાયો કરવામાં આવ્યાં છે.

➤ **સ્વયં સેવી સંસ્થાઓની પ્રશસ્ય ભૂમિકા :-**

સરકારી વિભાગો અને સંસ્થાઓ ઉપરાંત સ્વૈચ્છિક સેવાકીય સંસ્થાઓ (N.G.O. તેમજ નોન પ્રોફીટ મેકીંગ સંગઠનો) વિકલાંગો- અશક્તો માટે વિવિધ પ્રકારે સેવાકાર્યો કરે છે. ઉડાન (UDAAN), પરિવાર (PARIVAAR), પાગીર (PAGIR) – People’s Action Group for Inclusion and Rights, HCPA – Handicapped Children’s Parent’s Association, –અભિલાષા રીસર્ચ સેન્ટર ફોર સ્પેશ્યલ નીડ્સ ચીલ્ડ્રન, ડીજીટલ હીયેરીંગ એઈડ્ઝ, આશા ભવન સેન્ટર વગેરે ઘણી સંસ્થાઓ વિવિધ પ્રકારે પ્રશંસનીય કામગીરી કરે છે અને શારીરિક અક્ષમ લોકોના જીવનમાં નવી આશાઓ જન્માવે છે.

'પરિવાર' એ ડીસએબલ્ડ પર્સન્સ માટે કામ કરતી સ્વૈચ્છિક સંસ્થાઓની પૈતૃક (પેરેન્ટલ) સંસ્થા છે. 'ઉડાન' નામથી કેટલીક સંસ્થાઓ કામ કરે છે જેમ કે ઉડાન ઈન્ડિયા ફાઉન્ડેશન મહિલાઓ અને કન્યાઓના આરોગ્ય તથા શિક્ષણ ક્ષેત્રે કાર્ય કરે છે. ઉડાન વેલ્ફેર ફાઉન્ડેશન તથા ઉડાન સોસાયટી પણ અલગ શહેરોમાં અલગ રીતે કાર્ય કરે છે. કેટલીક સ્વૈચ્છિક સંસ્થાઓ બહેરા મૂંગાની શાળાઓ ચલાવે છે. અંધજન મંડળો ઘણાં શહેરોમાં દષ્ટિવિહીન લોકો માટે કાર્ય કરે છે. જયપુર ફુટ હેલ્થ ચેરીટેબલ ઓર્ગનાઈઝેશન પગની ખોડ-ખામી વાળાઓને કૃત્રિમ પગ, કેલીપર્સ તથા અન્ય સાધનો અત્યંત સસ્તા ભાવે પૂરા પાડે છે. ભગવાન મહાવીર વિકલાંગ સહાયતા સમિતિ (BMVSS) જરૂરીયાતમંદ વિકલાંગોને કૃત્રિમ અંગો અને સાધનો રાહતદરે પૂરા પાડે છે. નગરોમાં સેવાકીય કામ કરતી કલબો જેવી કે રોટરી, લાયન્સ, જાયન્ટ્સ, જૂનિયર ચેમ્બર્સ, ભારત વિકાસ પરિષદ વગેરે અપંગોને સહાય માટેના વિવિધ કાર્યક્રમો અવારનવાર યોજીને શારીરિક અક્ષમતાવાળા લોકો પ્રત્યે બંધુત્વનો ભાવ દર્શાવે છે.

➤ **પ્રેરણાદાયી અક્ષમ હસ્તીઓ:-**

વિશ્વ અને ભારતમાં એવા ઘણાં ઉદાહરણો છે જે માત્ર શારીરિક ક્ષતિગ્રસ્તો જ નહિ પરંતુ સક્ષમ –સારા નરવા લોકો માટે પણ પ્રેરણાદાયી છે. વૈશ્વિક કક્ષાએ મહાન વૈજ્ઞાનિક સ્ટીફન હોકિન્સનું આખું શરીર લકવાગ્રસ્ત છે અને વ્હીલચેરનો જ ઉપયોગ કરી જીવન વિતાવે છે. હેલન કેલર અંધ તેમજ બહેરા મૂંગા મહિલા હોવા છતાં વિશ્વકક્ષાએ પ્રસિધ્ધ સામાજિક કાર્યકર, રાજકીય એક્ટીવિસ્ટ અને મહાન લેખિકા હતા. બિથોવન તદ્દન બહેરાં હોવા છતાં મહાન પાશ્ચ્યાત સંગીતકાર તરીકે નામના ધરાવે છે અને તેમની તર્જો- સિમ્ફની અજોડ ગણાય છે. આલ્બર્ટ આઈન્સ્ટાઈન (વૈજ્ઞાનિક) અને ટોમ ક્રૂઝ (હોલીવુડ સ્ટાર) એક સમયે ડીસએબલ્ડ હતા.

ભારતમાં કેટલાંક શારીરિક ક્ષતિગ્રસ્ત લોકોએ આશ્ચર્યજનક સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત કરી છે. રાજેન્દ્રસીંગ પોલીયોગ્રસ્ત હોવા છતાં વેઈટ લીફ્ટીંગમાં કેરીયર બનાવી. ગિરીશ શર્માએ નાનપણમાં અકસ્માતમાં એક પગ ગુમાવ્યો છતાં બેડમિન્ટન કોર્ટમાં સતત પ્રેક્ટીશ વડે ચેમ્પિયન બન્યાં. એચ. રામકૃષ્ણન બન્ને પગો પોલીયોગ્રસ્ત હોવા છતાં જર્નાલીઝમ માં મોટી નામના મેળવી અને એસ.એસ. મ્યૂઝીક ટી વી ચેનલના સી.ઈ.ઓ. ની

જવાબદારી સંભાળે છે. ડો. સતેન્દ્રસીંગ પોલીયોગ્રસ્ત હોવા છતાં ભારતમાં અગ્રણી ડીસએબીલીટી એક્ટીવિસ્ટ ગણાય છે અને તેમના પ્રયાસોથી કેટલાંક ATM ડીસએબલડ ફ્રેંડલી બન્યા છે. સુધા ચંદનને એક પગ કપાવવો પડ્યો હોવા છતાં જયપુર ફૂટની મદદથી ભારતભરમાં શાસ્ત્રીય નૃત્યાંગના તરીકે નામના પ્રાપ્ત કરી અને ફિલ્મો તથા ટી વી સિરીયલોમાં અભિનય ક્ષેત્રે લોક ચાહના મેળવી. રવિન્દ્રજૈન અંધ હોવા છતાં હિન્દી ફિલ્મ અને ટેલીવીઝન ક્ષેત્રે કર્ણપ્રિય ગીતો અને સંગીત આપી પદમશ્રી ખિતાબ મેળવ્યો. તેમણે કવિ, ગાયક અને સંગીતકાર તરીકેની બહુમતિ પ્રતિભા વિકસાવી. પ્રસાદ વિશ્વનાથન શરીરના નીચલા ભાગમાં સેન્સેશન ગુમાવવા છતાં ભારતના પ્રથમ હેન્ડીકેપ્ટ સ્કાય ડાઈવર બન્યાં અને ૧૪૦૦૦ ફુટ ઉચેથી ડાઈવ લગાવી લીમ્કા બુક વર્લ્ડ રેકર્ડમાં નામ નોંધાવ્યું. ડો. સુરેશ અડવાની પોલીયોગ્રસ્ત હોવા છતાં હેમાટોપોઈટીક સ્ટેમ સેલ ટ્રાન્સફર કરવાનું મહામૂલું તબીબી કાર્ય ભારતમાં શરૂ કર્યું. બોનમેરો ટ્રાન્સપ્લાન્ટ ક્ષેત્રે તેમણે જવલંત સિદ્ધિ મેળવી. ભારત સરકારે તેમની સિદ્ધિઓ તથા સેવાની નોંધ લઈ તેમને પદમભૂષણ ઈલ્કાબથી નવાજ્યાં છે.

શારીરિક ક્ષતિગ્રસ્ત લોકોએ પોતાની હિંમત અને લગન વડે જીવનના લગભગ બધા જ મહત્વના ક્ષેત્રો – સાહિત્ય, રમતગમત, કલા– કૌશલ્ય નૃત્ય –સંગીત, અભિનય, વિજ્ઞાન, તબીબી સેવા, સમાજ સેવા, રાજનીતિ, શિક્ષણ, પત્રકારત્વ, ધંધા ઉદ્યોગ વગેરેમાં ઉદાહરણ રૂપ સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત કરી છે.

શારીરિક અક્ષમતાવાળા લોકોમાં પણ કુદરતી શક્તિઓ સુષુપ્તપણે પડી હોય છે, તેમને બહાર લાવવા માટે પૂરતી સહાય અને તકની આવશ્યકતા છે. ભારતના ૨ કરોડ ૬૮ લાખ લોકોને જો પૂરતી સહાય, યોગ્ય શિક્ષણ અને તાલીમ તથા તકો પૂરી પાડવામાં આવે તો તેમનો સંવેદનાત્મક, સામાજિક તેમજ આર્થિક વિકાસ થાય અને સમાજમાં લોકો સાથે હળીભળીને સન્માનપૂર્વક જીવન જીવી શકે. વળી વર્લ્ડ હેલ્થ ઓર્ગેનાઈઝેશન (WHO) ના જણાવ્યા મુજબ વિશ્વના સૌથી હાંસિયા ઉપરના લોકોને દેશ– સમાજના મુખ્ય પ્રવાહમાં સામેલ કરી શકાય. વર્લ્ડ બેંકના અંદાજ મુજબ ડીસએબલડ લોકોને પૂરતી તકો પૂરી પાડવામાં આવે તો રાષ્ટ્રીય આવકમાં ૫ થી ૭ ટકા જેટલો વધારો થઈ શકે. શારીરિક અક્ષમતાવાળા વ્યક્તિઓ ભલે શ્રમકાર્યો ઓછા પ્રમાણમાં, ઓછી કાર્યક્ષમતાથી કરી શકતા હોય. પરંતુ જો તેમને કૌશલ્ય તાલીમ આપવામાં આવે તો ઉચી કાર્યક્ષમતા પૂર્વક કામ કરી શકે. વિકલાંગોની કૌશલ્ય તાલીમ વડે સ્કીલ્ડ લેબરની અછત પણ દૂર થાય.

શારીરિક અક્ષમ લોકોના આર્થિક સશક્તિકરણ વડે આઈસોલેટેડ અને માર્જીન લાઈઝડ લોકોને સ્વનિર્ભર બનાવી સાચા અર્થમાં સર્વ સમાવેશી આર્થિક વિકાસ સાધી શકાય.